

خواجه نصیرالدین طوسی

بقلم آقای مدرسی چهاردهی

— ۴ —

محقق طوسی در حکمت ، دین ، کلام ، ریاضیات ، فلک ، نجوم ، اخلاق و برخی از دانشهای مخفی آثاری از خود بیادگار گذاشته که مورد پسند و استدلال و استفادۀ دانشمندان میباشد و بیشتر تألیفات استاد شاهکارهای حکیمانه میباشد .

علامه طوسی یاد داشت های کوچک کوچکی در بسیاری از دانشها نوشته که برخی از آنها بنام رساله چاپ شده و در حواشی بعضی از کتابهای چاپی و خطی عربی و فارسی دیده میشود ، این یاد داشت های پراکنده دارای نفاست علمی است و دانشوران آنها را چون گنجینه دانش پنداشته و مورد دقت و مطالعه قرار میدهند .

راستی باید اعتراف کرد که تأییدات خدائی با خواجه همراه بوده که توانست آثار علمی خوبی در صفحه روزگار باقی گذارد که برای همیشه دانشمندان و حکیمان را مورد احتیاج باشد . آنانکه سر و کاری با حکمت دارند داندند تنها کتابی که اشارات شیخ الرئیس ابوعلی سینارا روشن ساخت کتاب شرح اشارات خواجه است که حقایق و نکته های باریک فلسفی شیخ را شرح میدهد و اشکالات و مغالطاتی را که امام فیخر رازی برگفته های بوعلی گرفته محقق طوسی ایراد کرده و بانهایت زبردستی با دلایل عقلی و علمی آن ایراد را انتقاد مینماید و تمام گفته های فیخر رازی را رد کرده و چیزی را بجز هو و جنجال علمی برای امام رازی نمیگذارد . اینگونه اشکال تراشیهای رازی و مغالطات در حقایق مقدمه را برای

کوتاه خردان فراهم میسازد و برای زندگی و الحصاد زمینه خوبی را بدست میدهد و چنانکه تاریخ گواه است بیروان اینگونه سخنان در مقامات آراء درستی نداشته و به هوا و هوس یابند بوده و زبان حالشان این بوده .

گگل ما فی ال کون و هم او خیال او عکسوس فی المرایا او ظلال اشکالات رازی دسته بسیاری از دانشمندان را بخود مشغول ساخته و آراء سلیم علمی را متزلزل ساخت و دیگر نام ابن سینا و فارابی در انجمن های دانش برده نمیشد مگر با خورده گیری های فخر رازی !!!

و آنانکه تمیز مغالطات را میدادند بسا در رد اشکالات رازی عاجز بودند و خورده گیری های علمی امام مشککین در افکار دانشوران تأثیرات غریبی داشت که ناگاه خواجه نصیرالدین طوسی به صورت یک حکیم بزرگ قلم در دست گرفته و برده مغالطات را پاره ساخت و نام ابن سینا را برای همیشه جاودان گذاشت .

چنانکه همه دانشوران معترفند اگر شرح اشارات محقق طوسی نبود معنی حقیقی کلمات شیخ الرئیس آشکار نمیشد و در برده جنجال رازی باقی می ماند !!!

بس از نشر کتاب شرح اشارات طوسی کتاب شرح اشارات رازی و کتابهای دیگری که در این گونه مغالطات بود از حلقه تدریس دور گشته و جز و کتابهای مطالعه و انتقادی قرار گرفت خواجه از دو و جنجال های علمی نترسیده و برای استوار ساختن حقایق و زنده کردن آن کوشید تا توانست از این راه به هدف مقصود خود که عبارت از راه رستگاری است نایل گردد .

هر گاه از نظر دقیق و انصاف تألیفات رازی را دقت نمائیم خواهیم دانست که این گونه تراوشات علمی استاد رازی تنها خود نمائی بوده است و

خواسته استادی خود را نشان دهد و گرنه آنهمه تشکیک و آنهمه مغالطه کاری که برای بر هم زدن اساس حکمت و حقیقت کرده نمیتوان دانست که از روی عقیده و ایمان بوده آنهم از کسی مانند علامه رازی که از نوادر روزگار بشمار میرود چنانکه در بدیهیات هم تشکیک کرده و قدرت استدلال را بجائی رسانیده که هر مثبت مسلمی را منفی جلوه داده و هر منفی را مثبت نشان داده است و تنها کسی که در میدان علمی و انتقادات فلسفی و منطقی توانست آراء و افکار رازی را بوچ کند استاد طوسی بود و تقریباً میتوان گفت هر کتابی را که فخر رازی تصنیف کرده در برابر آن محقق طوسی کتابی را تألیف نمود و انتقاداتی بر گفتار امام فخر گرفت !!!

شما وقتی که کتابهای علمی و فلسفی خواجه را نگاه کنید خواهید دانست که بیشتر گفته های رازی را حلاجی کرده است و اینگونه تألیفات علمی و فلسفی حکیم طوسی یک قدم بزرگی بود که در راه خداشناسی برداشته شد و چنانکه گفته شد میدانی که رازی برای ایجاد زندقه باز کرده بود خواجه بامهارت و استادی بیمانندی رد آن شبهات را نمود و راه راستی را از دریچه حکمت باز و روشن کرد و بنیاد حقیقت فلسفه را بر گفته های فارابی و ابن سینا استوار ساخت .

علم کلام پیش از حکیم طوسی دارای بکرشته از گفتگوهای بود که خیلی خشک و میان تهی بنظر میرسید و از زمان پیدایش این علم دانشوران آن را تهذیب و تکمیل نکرده بودند و بهمان شیوه و سبک اولیه خود باقی بود محقق طوسی علم کلام را با سبکی نوین تألیف کرده و حشو و زوایای بیکی با نظرش میرسیده کوتاه نمود و سلیقه و ذوق مخصوصی در تهذیب علم کلام بکار برد که تا اندازه اساس علم کلام را استوار ساخت و هنوز مورد بسند و استفاده دانشمندان میباشد .

در دنیای کنونی با آنکه علم تطوراتی پیدا کرده و در اصول و فروع دانش‌ها تغییرات گوناگونی پدید آمده و سبک‌ها و ذوق‌ها در تحریر و تألیف روز بروز تازه می‌شود و در عالم اسلامی کتابهای علمی تازه جلوه مینماید که شامل آراء و عقاید پیشینان میباشد هنوز کتابی در علم کلام بروز نکرده که گفتگوهای کلامی را لباس تازه در بر کرده باشد و از حیث ارزش علمی بتوان آن را در ردیف کتاب تجرید و قواعد محقق طوسی قرار داد .

باید انصاف داد که این حکیم بزرگ برای بدست آوردن این دانشها و تولید این قریحه‌های عالی و نظریات بزرگ چه زحمتهای کشیده و رنج‌ها برده است و بی‌سبب نیست که امروز او را حکیم بزرگ میدانند .

آراء و نظریات علمی استاد طوسی مانند یک دستور کلمی و متین در انجمن‌های علمی و حلقه‌های تدریس حکم فرما است و خیلی کم اتفاق می‌افتد که بر روی نظریات محقق طوسی گفتگویی بشود ، میتوان بجزئیات گفت تا زمانیکه اشارات شیخ الرئیس تکیه‌گاه خردمندان است شرح اشارات محقق طوسی هم بهمان اندازه مورد توجه و دقت فلاسفه میباشد .

بهترین حکمت، آنست که به حقیقت نزدیکتر باشد و دوام و تأثیر هر فلسفه نسبت به نزدیکی به حقیقت است که عقل سلیم آن را باور کنند هنگامیکه یک نظریه از یک دانشمندی تراوش نمود بهر اندازه که پایدار باشد بهمان اندازه گوینده آن نظریه نامش جاودان است و می‌گویند فلان نظریه از فلان حکیم و یا از فلان دانشمند میباشد .

در گفتگوهای فلسفی و کلامی نظریات دانشوران در شاخه‌ها و گاهی در ریشه‌های آن از یکدیگر دور است و تنها حکیم طوسی توانست باین مهارت علمی آنها گفتگوهای بیچ در بیچ و بهم حکماء را که مانند امام فخر رازی‌ها افکار را به خرده‌گیری‌های خود سرگرم ساخته و آراء گذشتگان را سست

کرده و دور انداخته بودند حل عقده نموده روشن و استوار سازد ، هر گاه در تألیفات محقق طوسی دقیق شویم خواهیم دانست که از زیر اصطلاحات علمی و معانی فلسفی که برنگهای حقایق یونانی و هندی و اسلامی جلوه گر شده حقیقت فلسفه را با تمام رنگها زیور داده و مانند یک شعله فروزانی دانش را نمایش داده چنانکه هر خردمندی بدان اعتراف میکند .

محقق طوسی در تألیفات کلامی خود راه ابتکار را پیموده و سابقه نوین بروز داده بعد از دانشمندان بزرگ بسیاری شیوه اورا پیروی نمودند که در تذکره ها و کتب رجال نام آنان یاد شده و تاکنون کسی در علم کلام به پایه حکیم طوسی نرسیده و اصول عقاید بنام او به انجام رسید .

تألیفات مستحکم و متین این استاد دلیل است که در روزگار جوانی همیشه با دانشمندان سروکار داشته و رنج غربت و تحصیل را کشیده و از هر خرمی خوشه چیده و عقل و هوش سرشار خود را بکار انداخته تا بهترین و مهم ترین شاهکارهای علمی و فلسفی را پدید آورده و برای همیشه نام خود را جاودان گذاشته است . از اشعار او است .

لذات دنیوی همه هیچ است بیش من در خاطر از نقر آن هیچ ترس نیست

روز تنعم و شب عیش و طرب مرا غیر از شب مطالعه و روز درس نیست

محقق طوسی با آنکه سروکارش بیشتر در سیاست و اجتماع بوده و

از بازیگران سیاسی آن دوره بشمار میرود همیشه سمت صدارت و مشاوری

شهریاران را دارا بود و مورد اعتماد و تکریم و نوازش تاتار بود باز هم

کارهای علمی را ترك نکرده تألیفات نفیسه اش نشان میدهد که در بسیاری

از علوم پایگاه بلند و عالی داشته است و بدین جهت است که دانشمندان او را

عقل حاد یعشر نام نهاده اند و مورخین بزرگ او را ستوده و به فضل و دانش او اعتراف دارند .

ذوق و شوق این دانشمند نسبت به خاندان نبوت و تأثیرش از کلمات دینی و حرکات سیاسی و اجتماعی او کاملاً هویداست ، آری بسبب همین ایمان بود که در بازی های خود دام ربا را بدور افکنده و با يك قلب پاك و بی آلاشی برای رسیدن بمقاصد عالیه کوششها کرده و رنجها برده است .

بعقیده خواجه راه رستگاری عبارت از ترك دنیاى مادى و پیوستن بجهان جاودانی بوده و همیشه از ستایش یزدان و خدمت به بندگان و دستگیری بیچارگان در آن گیر و دار مغول کوتاهی نمی نمود و به مطالعه اسرار نفس میکوشید و در ترویج هیات کوشش می نمود و با کمال صراحت لہجہ اقدامات بزرگ و اساسی برای عالم اسلامی نمود و بر روی خرابی عقاید و آلودگی افکار و سستی معتقدات جامعه که در حمله مغول به انتها رسیده بود عقاید نود را استوار ساخت و مردم را برآه راستی و درستی کشانید .

یکی از اشعار خواجه است که در پاسخ یکی از دانشمندان گفته .
این نکته نکوید آنکه او اهل بود زیرا که جواب نکته اش سهل بود
علم ازلی علمت عصیان کردن تا جامع علوم انسانی و مطالعات
یکی از دانشوان گفته است :

نبود مهتری چو دست رسد	روز تا شب شراب نوشیدن
یا غذای لذیذ را خوردن	یا لباس نفیس پوشیدن
حکیم طوسی در پاسخ آن گوید :	
من بگویم که مهتری چه بود	گرتوانی زمنی نوشیدن
همگانرا ز غم رهانیدن	در مراعات خلق کوشیدن